

Cilt: 4, Sayı: 8, Temmuz 2016 / Volume: 4, Issue: 8, July 2016

UYGUR KİMLİĞİNİN OLUŞUMUNDA DİN FAKTÖRÜ

Religious Factor in Formation Uyghur Identity

Ali AÇIKGÖZ *

ÖZ

Bu çalışmada Doğu Türkistan'da yaşanan etnik sorunu anlamak için Uyghur kimliğinin nasıl oluştuğunu ve tarih içindeki gelişimini incelemektedir. Ancak "milli kimlik" ve "toplumsal kimlik" kavramlarına çalışmada vurgu yapılmaktadır. Bu kavramların değerlendirilmesinde bir biri ile aynı olarak nitelendirilen "ırk, etnisite, ulus, millet ve milliyetçilik" kavramlarının aslında birbirinden bağımsız kavramlar olduğu yani her bir kavramın ayrı incelenmeye değer bir nitelik kazandığı belirtilmeye çalışılmaktadır. Çalışmada bu kavramsal değerlendirmeler neticesinde Dokuz Oğuz'dan Müslüman Uyghur kimliğine geçişte yaşananlar ve çevre kültürler ile etkileşimi, etnisite ve millet oluşumu incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uyghur, Etnisite, Kimlik, Dini kimlik

ABSTRACT

This study is examining how the Uyghur ethnic identify has been formed and its development within history to understand the ethnic problem is taking place in East Turkestan. However, the conceptions of "national identity" and "social identity" are emphasized within the study. During to evaluation of these conceptions however they are considered to be same, we have tried to express that "race, ethnicity, nationality, nation and nationalism" conceptions are independently. In the study by the result of this conceptual evaluation, what happened in the transition from Mine Oghuz to Muslim Uyghur interaction with the environment and culture, ethnicity and nation formation will be examined.

Keywords: Uyghur, Ethnicity, Identity, Religious identity

1. Giriş

Günümüzde milli kimlik ve toplumsal kimlik kavramlarına kamuoyunda açıklanıp / değinilirken, yukarıda belirtilmiş olan kavramın temelini oluşturan kavramlar göz ardı edilmektedir. Bu doğrultuda Milli kimlik ve toplumsal kimlik kavramlarını anlamak için bu çalışmada öncelikle; ırk, etnisite, ulus ve millet kavramlarına değinilecektir.

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası ilişkiler Bölümü, ardickokusu@hotmail.com

Uygur Kimliğinin Oluşumunda Din Faktörü / Ali AÇIKGÖZ

“İrk” kavramının açıklanmasındaki temel argümanlardan biri olan Kont Joseph Arthur de Gobineau “İrk” kavramını; belirli grupların, doğal olarak ortaya çıkan dış görünüşe ait özellikler temelinde ayırt edici bir biyolojik grup oluşturdukları şeklinde etiketlenmesi olarak açıklamıştır. Ayrıca Irkların tasnifini yaparken Gobineau; beyaz, siyah ve sarı üç ırk olduğunu ileri sürmüştür (Giddens,2008:533-534).

Etnisite kavramı için Giddens, kültürel pratiklere ve belli bir toplumun insanlarını diğerlerinden ayırt eden görünümleri olarak ifade eder. Farklı özellikler bir etnik grubu diğerinden ayırt etmeye yardımcı olabilir bu özellikler arasında en bilinenler dil, tarih ya da atalar, din, giyim ya da süslenme tarzlarıdır (Giddens,2008:535).

Etnik bir topluluğun niteliklerini Anthony D. Smith şöyle sıralar;

- Kolektif bir özel ad
- Ortak bir soy miti
- Paylaşılan tarihi anlar
- Ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsur
- Özel bir “yurt”la bağ
- Nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duygusu

(Smith,2009:42).

Etnisite de önemli olanın, etnisite olduğuna dair toplumsal tahayyülün yerleşmiş olmasıdır (Çilliler,2013:11). Etnisitelerin oluşmasında, devlet kurma, örgütlü din ve savaşların etkisinin çok olduğunu savunulmaktadır (Smith,2009:50).

İrk ile Etnisite kavramlarını karşılaştıracak olursak İrk, yanlışlıkla değişmez ve biyolojik bir şeyi çağırır, etnisite ise anlam açısından bütünüyle toplumsal bir kavramdır (Giddens,2008:535) ve birbirlerinden bu bağlamda ayrılırlar.

Ulus kavramının açıklanmasında ise tarihi bir toprağı veya ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleği, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adı olarak literatürlerde nitelendirilmektedir (Smith,2009:32).

Ziya Gökalp ise milleti, ne ırki, ne kavmi, ne coğrafi, ne siyasi, ne de iradi bir zümre olmadığını belirtmektedir. Millet, lisanca, dince, ahlakça ve edebiyatça müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümre olarak tanımlar (Gökalp,1976:17-18).

Avrupa’da, milliyetçiliğin gelişimi üzerine genelde din; özelde Protestan Reformu ile yakından bağlantı içinde olduğu belirtilmektedir. Vatikan’dan ayrılan kiliseler, kendi din adamlarını seçme talebinde bulunarak cemaat öz-yönetimi geleneklerini oluşturmuşlardır (Calhoun,2012:100; Çilliler,2013:18).

Milletten milliyetçiliğe geçişte ise Gellner ulusçuluğun ulusların bir ürünü olmadığını, tam tersine ulusları meydana çıkaran ulusçuluğun kendisi olduğunu belirtir (Gellner,2013:138). Bunu bir örnek verirse Hun Kökenli Macarların,

Türkçülük değil de ayrı bir milliyetçilik oluşturmuş olmasıdır. Bu doğrultularda Türk milliyetçiliği için Gökalp, “dili dilime uyan, dini dinime uyan” diyerek tarif eder. Millet in oluşumunda ırkçılığı kabul etmeyip, Türk olmayıp da Türklüğe büyük hizmet verenlere, siz Türk değilsiniz denilemeyeceğini belirtir. İnsanlarda ırk in toplumsal özelliklerin oluşumuna tesiri olmadığı için, şecere aramak doğru olmadığını belirtmektedir. Türküm diyen herkesi Türk tanımak gerektiğini vurgulamaktadır (Gökalp,1976:18-19).

Kimlik konusunda değ inmemiz gereken bir diğ er konu ise insanlar birden fazla kimliğ e sahip olab ilmesidir. İnsan üyesi oldu ğ u her toplumsal gruba farklı bir kimlikle ba ğ lıdır. Bu grupları aile, bölge, sınıf, din ve toplumsal cinsiyet olarak sıralanabilir (Smith,2009:17). Bu çoklu kimlikler kimi zaman birbiri arasında örtüşür, kimi zaman birbirini destekler, kimi zamansa birbirleri ile çatışır. Bu kimliklerden hangisinin ön plana çıkacağı, koşullara göre de ğ işir. Yani farklı zamanlarda farklı kimlikler ön plana çıkabilir (Özkırımlı,1999:93).

2. Uygurların Tarihçesi

“Uygur” adı birçok millet de oldu ğ u gibi, ortak bir kültürü taşıyan halka dışarıdan verilen adlandırma olabilece ğ i gibi mensubu oldu ğ u milliyetin bir kesimi tarafından verilmiş bir ad da olabilir. Zira tarihçi bilim adamları “Uygur” adı ile ilgili farklı fikirler ortaya atmışlardır. Bu adlandırma öncesinde Uygurların kendilerini, daha önce Türk adı ile adlandırmaktadırlar (Ataman,2013:41).

Uygur etnik adını ilk defa 8. yüzy ılda yazılmış olan Orhun Abidelerinde, Uygur il-teberinin ismi vasıtasıyla görmekteyiz. Orhun Abidelerinde, Bilge Kağan Uygurlar için şöyle diyor: “*Selenge’den aşağı yürüyerek Kargan Kısıl’da evini-barkını orada bozdum... Uygur il-teberi yüz kadar askerle doğuya kaçıp gitti.*” (Orhun Abideleri, Bilge Kağan Abidesi, Do ğ u cephesi, 37. satır.)

Uygurlar ile bilgi veren bir diğ er kaynak Karabalgasun Yazıtıdır. Bu yazıtın Çince yüzünde Uygurların, dokuz aileden meydana gelmiş oldu ğ u söylenir ve tek tek adları sayılır (Gömeç,2008:258). Orhun Abidelerinde Dokuz O ğ uz ismi birçok kez kullanılmıştır. Bununla birlikte “din” olgusu önem arz etmektedir. 3. asırdan itibaren Uygurlarda görülen Manihenizm 763 yılında Uygur Kağanı Bökü Kağan tarafından din olarak kabul edilmiştir. Do ğ u Türkistan’a yerleşen Uygurlar arasında 840 yılını müteakip Manihenizm, Hristiyanlık, Budizm ve Bir Tanrı ya inançla ilgili eski din birlikte bulunuyordu (Tanyu,1978:86-87).

Türk Milletini dil ve din temeline dayandıran Gökalp, Türklerin İslamiyet’ten evvelki dininde Gök Tanrı olduğunu belirtir (Gökalp,1976:34-35). Bu durumda Manihenist olan Uygurlar Türk milletinden kabul edilemedi ğ i belirtilmektedir. Orhun Abidelerinde Bilge Kağan, Uygurların Tanrının davetini kabul etmediğini söylemektedir. Yazıtta bu konu şu şekilde açıklanmıştır: “*Üste Tanrı, mukaddes yer, su, amcam kağanın davetini kabul etmedi olacak. Dokuz O ğ uz kavmi yerini, suyunu terk edip Çine doğru gitti.*” (Orhun Abideleri, Bilge Kağan Abidesi, Do ğ u cephesi, 35. satır.) Bir diğ er bölümde yine Bilge Kağan, Uygurların kendi milletinden

olduğunu ve kendi milletine düşman oluşunu anlatır: “*Dokuz Oğuz milleti kendi milletim idi. Gök, yer bulandığı için ödüne kıskançlık değdiği için düşman oldu. Bir yılda dört defa savaştım.*” (Orhun Abideleri, Bilge Kağan Abidesi, Doğu cephesi, 30. satır.) Bu konu Kül Tigin Abidesinde de yer alır: “*Dokuz Oğuz milleti kendi milletim idi. Gök, yer bulandığı için düşman oldu. Bir yılda beş defa savaştık.*” (Orhun Abideleri, Kül Tigin Abidesi, Kuzey cephesi, 5. Satır). Her iki belgede de Uygurların düşman olma sebebini “Gök, yer bulandığı için” der buradaki gök ile kanaatimizce “Tanrı” olarak nitelendirilmiştir.

Kırgızların, Uygurların başkenti olan Karabalgasun’u 840 yılında zapt etmesi ile Uygurlar Doğu Türkistan’a göçmüşlerdir. Barthold, Doğu Türkistan’ın Türkleşmesi, önce Oğuz ve sonra Uygur devletlerinin yıkılışından sonra önemli bir şekilde artığını belirtir (Barthold,2004:37). Manihenist Uygurların yıkılışı ile Türkleşme artarken aynı yıllarda İslam dini de Türkler arasında yaygınlaşmıştır.

Çağdaş Uygur entelektüellerine göre ise, Uygur milliyetçiliği ya da Uygurlardaki Türk milliyetçiliği duygusu Mançuların Doğu Türkistan’ı 1759 yılında fethetmesinden sonra doğmuştur (Karaca,2007:227). Uygurların Türk Milletine aidiyet duygusu 1933’de Kaşgar’da kurulan Doğu Türkistan İslam Cumhuriyetinin anayasasına da yansımıştır. 1.madde Milletimiz Türk, dinimiz İslam, vatanımız Şarki-Türkistan hükmü ile Türk olduklarını belirtirler. Doğu Türkistan’da Uygur ismini devlet içindeki kurumlarda ve dış teşkilatlarında da kullanmamıştır. (Ataman,2013:42-43).

3. Çin ve Doğu Türkistan

Günümüzdeki Doğu Türkistan ise 1949 da Çin’in kontrolü altına tekrar girermiş ve sıkıntılar tekrar başlamıştır. Çin bölgeyi Çinileştirme politikası gütmüştür. Çinlilere ağabey millet diye hitap edilmesi istenip, okullarda, yalnız Çin tarihi okutularak, Türkistan Türklerinin Çin soyundan geldiği telkin edilmektedir. Türk ve Türkistan kelimelerini kullanmaları yasaklanıp Türkistan lehçesinde Çince terimler ekleyerek dillerini değiştirmek ve Türk kızları Çinlilerle evlenmeye zorlayarak yeni nesilleri Çinileştirmeyi planlamışlardır. Sosyokültürel alanda ise Türk ve İslam eserlerini imha edilerek eski medeniyetlerin izleri silinmeye çalışmışlardır. Din konusunda ise çok daha katı uygulamalar yapılmıştır. Din eğitimi yasaklayıp, Hacca gitmek, namaz kılmak, oruç tutmak gibi ibadetler yasaklanmıştır. Hatta Ramazan aylarında toplu öğle yemekleri tertip edilip gelmeyenler cezalandırılmıştır (Ataman,2013:54-56). Bu yasaklar Uluslararası İnsan Hakları İzleme Örgütünün de dikkatini çekmiş, 2013 bu konuda hazırladığı rapora göre Çin, 2002 yılından itibaren Uygur dilindeki kitapları yakmış, düğün ve cenaze törenleriyle ilgili yasaklamalar getirmiş, Müslüman Uygurların hac ibadeti yapmalarını engellemiştir (Dağcı ve Keskin, 2013: 25). Rapor ile Çin’in bölgeye yönelik yaptığı hak ihlalleri gösterilmiştir.

Çin azınlık politikasına göre tüm azınlıklar “azınlık milleti” olarak kabul edilmekte, etnik unsurlar, Han Çinlileri ile birlikte Çin’i oluşturan asli unsur olarak görülmektedirler. Etnisite Çin’de siyasi bir kimlik olarak değil kültürel bir kimlik

Uygur Kimliğinin Oluşumunda Din Faktörü / Ali AÇIKGÖZ

olarak görülmekte ve tüm etnik gruplara eşit vatandaşlık verilmektedir (Keskin,2013:14).

Çinlilerin etnik kimlik anlayışında tarih boyunca ilkçi (primordialist) politika izlemedikleri, azınlıkları; dil, din, bölge ve gelenek olarak ayırmadıkları görülmektedir. Çin’de etnik kimlik yapısalcı (Konstrüktivist) yaklaşıma sahiptir. Yapısalcı yaklaşımda etnik kimlik, toplumsal olarak oluşur, insan davranışları ve tercihlerinden kaynaklanır. Yapısalcılar için; kimlik oluşturmada ortak bir soydan gelmeden ziyade, bir grup içindeki etnik faktörlerin siyasi olarak harekete geçirilmesi ile oluşur (Karaca,2007:225).

Çin’de Özerk bölgeler Çin’in ayrılmaz parçaları olarak kabul edilir ve Çin de etnik kimlik kaynakları din ve geleneklerden ziyade dil ve folkloru dayanmaktadır. 1978 Çin Anayasasının 4. maddesinde milliyetlerin eşitliği, ayrımcılığın ve baskının yasaklanması, kendi dil ve adetlerini kullanma hakkı, madde 39’da Halk Meclisinin onayıyla yerel düzenleme yetkisi ve idarede kendi dilini kullanma hakkı vermiştir. Çin anayasasında azınlıklarla ilgili bu maddeler ile haklar verilirken, azınlıklar üzerinde kontrolü sağlamak için insan hakları bağlamında ülkenin genel çıkarı için bireylere müdahale etme yetkisi de devletin görevleri arasında göstermiştir. Bu konuyu Çin’in 1982 Anayasası 51. maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir. “Çin Halk Cumhuriyeti vatandaşlarının hürriyet ve haklarını kullanmaları, devletin, toplumun ve kolektifin çıkarlarına veya diğer vatandaşların hukukuna tecavüz edemez.” (Keskin,2013:16-17).

Doğu Türkistan, Sınırları; Doğu’da Çin, Moğolistan ve Tibet’in bir kısmı, Batı’da Batı Türkistan, Kuzey’de Sibirya, Güney’de Hindistan, Pakistan ve Tibet ile Afganistan’ın bir bölümü ile çevrilmiştir.

Doğu Türkistan’ın Çin için önemine gelince, Tüm Çin’in yer altı zenginliklerinin dörtte üçünün bu bölgede bulunması, petrol ve doğalgaz yataklarının Sincan’ın kuzeyinde yer alan Tarım Havzası’nda bulunması, efsanevi ipek yolunun bölgeden geçmesi, Kazakistan’dan petrol taşıyan boru hattının bu bölgeden geçiyor olması (Keskin,2013:64-66) gibi sebeplerden dolayı Çin açısından bölge vazgeçilmez durumdadır.

Çin’de Uygur kimliğine en büyük saldırı İslam inancının üzerine oturtulmuştur. 11 Eylül saldırılarından sonra Uygur bölgesindeki yasaklama ve engellemelerini uluslararası terörizme karşı yaptıkları konusunda söylemde bulunan Çin yönetimi, 11 Eylül saldırılarını takip eden dönemde, din üstünden Uygurlara uygulanan baskılar daha da artmıştır (Karaca,2007:236). 11 Eylül sonrasında ABD’nin değişen öncelikleri Çin medyası tarafından iyi kullanılmış, “Müslüman Uygur”, “Uygur teröristleri”, “Cihat” ve “Doğu Türkistan” kelimeleri sıkça kullanarak (Şen,2009:127) haklı görünmeye çalışmaktadır. Doğu Türkistan için bir diğer sorun ise bölgedeki kökten dinci grupların gençler üzerinden siyaset yapmasıdır. Bu siyaset uluslararası dini sermaye çevreleri tarafından da desteklenmektedir (Karaca,2007:242). Bu durum bölge insanının tamamını

etkilemektedir. Uygur sorununu Çin'in bir iç sorunudur ancak bölgede yapılan insan hakları ihlalleri uluslararası boyutlara ulaşmıştır.

SONUÇ

Uygur kimliği oluşması üzerine din unsuru belirleyicidir. Uygurların Manihenist olduğu dönemlerde Dokuz Oğuz adıyla Türklerden ayrı tutulmuştur. Bu dönemde Göktürkler savaşımlar ve Uygurların ayrı bir etnisite olarak tutulması Orhun Abidelerinde bile yer almıştır.

Günümüz de Çin kontrolü altında bulunan Doğu Türkistan'da yaşayan Uygurlar, İslam dinin kabul etmiş ve Türk etnik kimliğini de kabul etmişlerdir. Çin'e gelince, Çin ülkesi içindeki tüm azınlıkları bir tuttuğunu ve ülkenin ayrılmaz bir parçası olduğunu Anayasasına bile koymuş fakat son zamanlarda Müslüman Uygur dışlanması da artmıştır. Çin ülkesindeki özerk bölgelerdeki Han Çinlilerinin nüfus üstünlüğü politikası uygularken inşa hakları ihlalleri yapmaktadır. Bu ihlaller içerisinde kimlik asimilasyonu, ölümler hatta soykırım yaptığını bile söyleyebiliriz. Uygurlar içinde bu tehlikeler mevcuttur.

Uygur etnik kimliğini oluşmasında, Uygurlar yapısalcı yaklaşıma sahiptir. Uygur etnik kimliği toplumsal olarak oluşmuştur, ortak bir soydan gelmeden ziyade, toplumun dini tercihi belirleyici olmuştur.

KAYNAKÇA

- ATAMAN, R. (2013). *Türkiye'de Yasayan Doğu Türkistan Kökenli Uygur Türklerinin Sosyo-Kültürel Kimlikleri - Kayseri Örneği-*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi), Ankara.
- BARTOLD, Vasiliy V.(2004). *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Ankara: TTK.
- CALHOUN, C. (2012). *Milliyetçilik*, (Çev. Bilgen Sütçüoğlu), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ÇİLLİLER ,Y. (2013). *Etnisite ve Demokrasi İlişkisi: İspanya'nın Demokratikleşme Süreci ve Bask Örneği*, (Yayınlanmış Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DAĞCI, K- KESKİN, M. (2013). "Çin'in Doğu Türkistan Politikası ve Azınlık Hakları Bağlamında Hak İhlalleri", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, C.1/2, s.11-29, Yalova.
- ERGİN, M. (2003). *Orhun Abideleri*, Hisar Elektronik Yayın., https://www.academia.edu/3376912/Orhun_%C3%A2bideleri
- GELLNER, E. (2013). *Uluslar ve Ulusçuluk*, (Çev. Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan), İstanbul: Hil Yayınları.

Uygur Kimliğinin Oluşumunda Din Faktörü / Ali AÇIKGÖZ

- GIDDENS, A. (2008). *Sosyoloji*, (Çev. Şebnem Pala Güzel), İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- GÖKALP, Z. (1976), *Türkçülüğün Esasları, Milli*, İstanbul: Eğitim Basım Evi.
- GÖMEÇ, S. (2008). “Uygur Kağan Soyunun Problemleri”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırma Dergisi*, Sayı: 9, s.257-264, Ankara.
- KARACA, R. K.(2007). “Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Doğu Türkistan Sorunu”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt:1 Sayı:1, s. 219-245, Ankara.
- KESKİN, M. (2013). *Çin’de Etnik Azınlıklar Ve Doğu Türkistan Sorunu*, (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi), Yalova: Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SMİTH, A. D. (2009). *Milli Kimlik*, (Çev. Bahadır Sina Şener), İstanbul: İletişim Yayınları.
- ŞEN, E. (2009), “Çin’in Sincan-Doğu Türkistan Sorunu: Dünü, Bugünü, Geleceği”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, C.1/ 7-8, s. 124-134, Ankara.
- TANYU, H. (1978). *Türklerin Dini Tarihçesi*, İstanbul: Türk Kültür Yayınları.
- ÖZKIRIMLI, U. (1999). *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, İstanbul: Sarmal Yayınevi,
- ÖZTÜRK G. A. (2013). “Uluslararası Çatışma Bölgeleri: Doğu Türkistan Ve İnsan Hakları İhlalleri”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, C.1/1, s. 67-78, Yalova.